

ГРІДНЄВ

Микола Анатолійович

УДК 330.1:332.1

ТЕОРІЯ КЛАСТЕРІВ В СИСТЕМІ ЗНАНЬ ПРО РЕГІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ

THE THEORY OF CLUSTERS IN THE SYSTEM OF KNOWLEDGE ABOUT THE REGIONAL ECONOMY

Перший заступник
начальника Головного
управління ДФС у
Черкаській області
Головне управління
ДФС у Черкаській
області

В статті подано сутність кластеризації, місце теорії кластерів в економічній науці, мета створення і роль кластерів у трансформаційній економіці. Сформульовано власне визначення кластеризації. Висвітлено передумови кластероутворення на регіональному рівні та обов'язкові умови розвитку кластеризації.

В статье представлена сущность кластеризации, место теории кластеров в экономической науке, цель создания и роль кластеров в трансформационной экономике. Сформулировано собственное определение кластеризации. Освещены предпосылки кластерообразования на региональном уровне и обязательные условия развития кластеризации.

The article presents the essence of the clustering, location theory of clusters in economic science, the purpose and role of clusters in the transition economy. Formulated own definition of clustering. Basic prerequisites clusteroviridae is at the regional level and necessary conditions for the development of clustering.

Ключові слова: кластер, кластеризація, кластероутворення, трансформації, регіональна економіка

Ключевые слова: кластер, кластеризация, кластерообразование, трансформации, региональная экономика

Keywords: cluster, clustering, clusteroviridae, transformations, regional economy

ВСТУП

Регіональна економіка, яка є основою національної економічної системи знаходиться в епіцентрі уваги багатьох вчених у науковців, які у своїх дослідженнях намагаються мобілізувати, систематизувати, аналізувати та прогнозувати перебіг економічних подій, тенденції розвитку ринків, діяльність інститутів, рух інструментів, що загалом формує ту чи іншу економічну модель розвитку. Глобалізаційні процеси, які відбуваються у національній економіці нині створюють нову інтеграційну платформу для реалізації існуючих можливостей та потенціалу регіону паралельно враховуючи його культурну, соціальну, географічну, ресурсну специфіку. При цьому інтеграційний напрям розвитку регіональної економіки визначається як пріоритетний, той, що випробуваний світовим досвідом та часом і вважається надійною базою для перебігу новітніх економічних процесів. У цьому напрямі важливу роль відіграє кластероутворення.

Питання, пов'язані з розвитком, особливостями створення і функціонування кластерів у економіці висвітлені в науковій літературі, як вітчизняній, так і зарубіжній, достатньо широко. Серед вітчизняних науковців варто виділити таких як М. Войнаренко, С. Кримського, І. Михасюка, С. Мочерного, В. Новицького, Ю. Павленка, Ю. Пахомова, О. Плотнікова, О. Субочева, А. Філіпенка, В. Чужикова, та інших. До найбільш відомих зарубіжних дослідників у сфері

кластерів та кластероутворення виділяємо В. Бандурина, В. Гжегожа, С. Долгова, П. Жозета, Е. Леммера, М. Кітінга, Дж. Клегга, М. Портера, В. Прайса, А. Ругмана, Дж. Сороса, С.Ткачевої, та інших. Разом із цим, процеси змін, що відбуваються в регіональній економіці та їх невідпинність обґрунтовують актуальність систематизації вже існуючих та формулювання нових наукових підходів до вивчення економічних кластерів та кластеризації.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є висвітлення місця теорії кластерів в системі економічних знань про регіональну економіку та формулювання напрямів розвитку кластероутворення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розглянемо найбільш відомі наукові підходи до визначення сутності кластерів з метою дослідження їх місця і ролі у економіці сучасного регіону.

Наукова парадигма, яка інтерпретує динаміку економічних систем регіонів, у тому числі формування різноманітних інтеграційних процесів, зокрема кластеризації, не відповідає нинішньому стану економічної системи та динамічності ринкових процесів. Вона є застарілою і потребує змін разом зі змінами складових економічної системи та зв'язків між ними. Поряд із цим формування оновленої наукової основи для розвитку регіональної економіки ґрунтується на вже існуючих, перевірених часом елементах, адаптованих до економічно-ринкових

реалій. До таких елементів відносимо кластерну теорію.

Поняття «кластеру» почало використовуватись в економіці наприкінці 80-х рр. XX ст. і вважається запозиченим з інших наук та галузей, таких як фізика, хімія, математика, інформатика, біологія, медицина, будівництво, лінгвістика [2]. В економічному сенсі вираз «industrial clustering» означав зосередження промисловості на певній території. В англійських словниках на початку 90-х рр. він доповнюється словосполученням «cluster sampling» – групове обстеження в теорії управління на географічно локалізованих території [1]. В історії економічної думки вважається, що підвалини кластеризації були закладені А. Маршалом у науковій роботі «Принципи економічної теорії», де кластери виступають як складова і наслідок розвитку промислових регіонів.

Автор вважає за потрібне наголосити на тому, що вище наведене стосується ідентифікації періоду часу, який вважається початком для використання саме поняття «кластеру» науковцями-теоретиками та дослідниками ринку, але суть кластеризації виникла значно раніше. Як свідчать історичні джерела різних країн світу, відповідні об'єднання здавна формувалися як форма ведення бізнесу на певній території. З поширенням і загостренням конкурентної ситуації у різних сегментах ринку та галузях економіки обсяги кластерів і сфери їх формування зросли. У другій половині XX ст. (1980-1990 рр.) спостерігається зростання уваги промислових країн, Північної Америки та Європи до інноваційних кластерів, що було викликано передусім проривом на ринку спричиненим об'єднанням компаній Силіконової Долини (штат Каліфорнія, США) [6]. Згодом аналогічні об'єднання зміцнили позиції кластерів на внутрішньокрайніших та світовому ринках і посіли відповідне місце у економічній науці, особливо у регіоналістиці, дослідження якої до середини XX ст. були популярними. Кілька десятків років потому дослідження регіональної економіки і разом з ними процес кластеризації набув нової актуальності та поширення. Для подальшого дослідження кластерів та їх ролі у регіональній економіці розглянемо визначення кластеру та його зміни відповідно до динамічних економічних процесів як на рівні регіону так і на загальнонаціональному.

Наведемо найбільш поширені, влучні та уживані визначення поняття «кластеру» у економіці.

Основоположне визначення належить М. Портеру, який виділив цілеспрямовані об'єднання різних інститутів та описав їх цілі: кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозв'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торговельних, туристичних, будівельних об'єднань) у певних конкуруючих областях [4]. Пізніше це визначення набуло більш лаконічного вигляду, який відповідає умовам розвитку економіки окремих країн у той період: «Кластер – це географічна група взаємо-

залежних компаній і асоційованих інститутів, які пов'язані спільними цілями і доповнюють один одного» [4].

Т. Роеландт та П. Хертог, які досліджували процеси виробництва та формування прибутку визначали кластери як мережі виробників взаємозалежних фірм (включаючи спеціалізованих постачальників), які пов'язані між собою у створенні доданої вартості ланцюга виробництва [7].

За визначенням російського науковця В. Семенова кластер – це група розміщених у регіоні взаємозалежних і таких що, доповнюють одна одну, промислових компаній та організацій, які діють у певній сфері й характеризуються тим, що вироблений ними продукт однієї галузі використовується для потреб декількох інших [5, с. 63].

Т. Андерсон визначає кластер як просторово концентровану критичну масу спеціалізованих, численних діючих осіб, які залучені у комбінуванні конкуренції та кооперації [8, с. 8].

Науковці Е. Бергман та Е. Фезер визначають і розділяють промислові і регіональні кластери як різні види об'єднань. Так, промисловий кластер за їх визначенням – це група комерційних підприємств та некомерційних організацій, для яких участь у групі є важливим елементом підвищення індивідуальної конкурентоздатності та об'єднані угодами купівлі-продажу, технологіями, покупцями, каналами розподілу або ринками праці. Регіональний кластер – це, окрім зазначеного щодо промислових кластерів, об'єднання, сконцентровані географічно, що мають спільний ринок праці та інфраструктуру [8, с. 7].

Визначення М. Войнаренка концентрує увагу на особливостях співпраці кластерних об'єднань із науковими установами та місцевим самоврядуванням з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та динамічного економічного зростання регіону [7, с. 14].

Н. Ларіонова дає наступне визначення кластеру. Кластер – це сукупність суб'єктів господарської діяльності та взаємопов'язаних галузей, об'єднаних в єдину організаційну структуру, елементи якої знаходяться у взаємозв'язку і взаємоузгодженості, спільно функціонують з певною метою [9, с. 182].

Узагальнюючи вже відомі визначення кластерів та враховуючи їх місце і значення для економічної системи регіону сформулюємо власне, яке на нашу думку найбільш повно відображає сутність і ціль кластеризації.

Кластеризація – процес об'єднання юридичних осіб на ринку з метою зміцнення їхніх конкурентних позицій та синергетичного ефекту від основної діяльності.

Зазначений процес, який призводить, власне, до функціонування кластеру відіграє важливу роль для економіки, оскільки кластер як системоутворюючий елемент є однією з можливостей досягнення цілей, що для окремого підприємства є недосяжними.

В системі знань про регіональну економіку кластеризація та процеси кластероутворення займають власну нішу, як і на ринку, де зайняли вагоме місце серед інших економічних процесів. Нова парадигма знань, що пов'язана з кластерами відмінна

від класичної економічної науки хоча і ґрунтується на її засадах. Як констатують відомі науковці, чії дослідження стосуються площини регіональної економічної науки, її законів, особливостей трансформаційних процесів економічних систем (Р. Манн, О. Фінагіна, М. Пашкевич, Н. Прямухіна) теорія економіки, а разом із нею і наукова парадигма сучасної економічної науки швидко змінюються, адаптуючись до нелінійності і динамічності економічних процесів як на рівні регіону так і на загальнонаціональному та світовому рівні. Поряд із цим очевидний зв'язок з основоположними економічними та ринковими процесами ставить кластеризацію поряд з такими класичними поняттями як конкуренція, ринок, ефективність, розвиток та на рівні регіону надає йому певного системоутворюючого

змісту. Оскільки вважаємо, що першість належить саме ринково-економічним процесам, досліджуючи які науковці надають наукового змісту їх особливості та інтерпретації, розглянемо місце серед них кластеру як явища, викликаного вимогами економічної системи (рис. 1).

Щодо науки, то кластеризація, посідаючи у ній важливе місце, формуючи власну наукову парадигму законів і закономірностей не перестає бути цікавою для дослідників передусім з точки зору зміни її функцій, цілей, особливостей впливу на економічні процеси та стимулювання трансформаційних процесів. Місце кластеризації у економічній науці розглядається нами як складова знань про регіональну економіку, що подано на рис. 1.

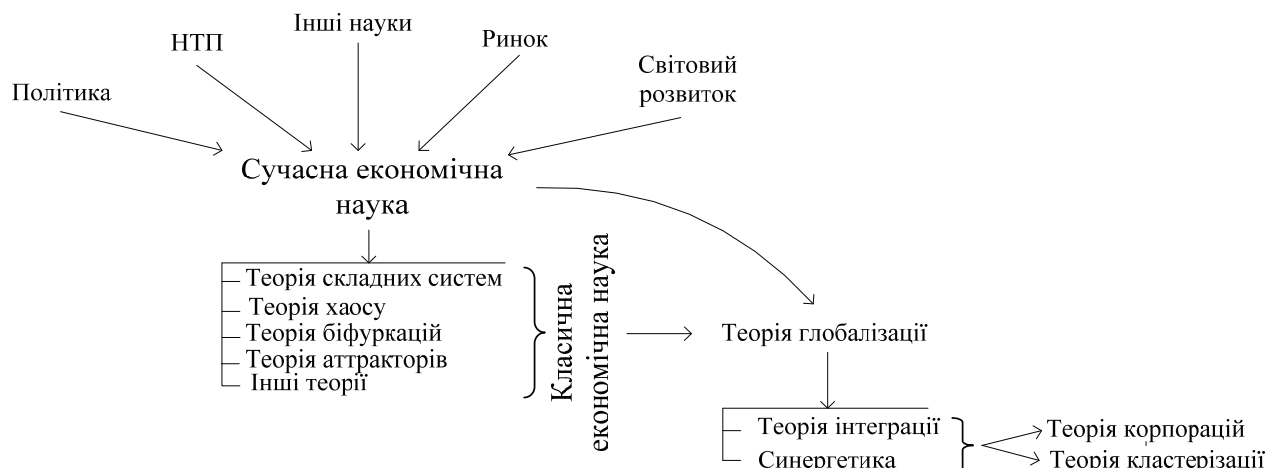

Рис. 1. Місце кластеризації у сучасній економічній науці

Обов'язковими передумовами кластероутворення є конкуренція та ринкова економіка. Для їх активного функціонування та розвитку теорія кластерів визначає низку додаткових умов, характерних для більш розвинутого стану економічної системи:

1) високий рівень розвитку малого та середнього бізнесу, наявність критичної маси бізнесу і його активності;

2) підтримка держави в частині політичних, правових та економічних інтересів у процесах кластеризації;

3) відповідний рівень інтелектуального потенціалу та кваліфікації працівників, зацікавленість у розвитку бізнесу;

4) рівень розвитку ринків та ринкової інфраструктури;

5) відповідний рівень ринкової і професійної культури [11, с. 14].

Ці передумови сприяють формуванню економічного клімату для кластероутворення у різних сферах і галузях економічної системи регіону. Успішне функціонування та розвиток кластеру потребує подальшого сприяння як з боку місцевого самоврядування та держави у вигляді відповідно спрямованих стратегій регіонального розвитку та кластероспрямованої політики, так і з боку учасників ринку, які для ефективної співпраці готові змінюватися у відповідності до наявних ринкових умов.

ВИСНОВКИ

Теорія кластерів, яку можна назвати порівняно молодого, нині в епоху інформаційної економіки отримує новий напрям свого розвитку, пов'язаний із виникненням та розвитком нових ринків, обігом нових інструментів, необхідністю створювати і застосовувати методики гнучкості для адаптації до трансформаційної економіки та формувати платформи для кластерних ініціатив.

До обов'язкових умов розвитку кластеризації у регіональній економіці відносимо:

1) державну підтримку кластерних утворень, втілену у створенні законодавчих основ для їх діяльності, зокрема податкової політики, системи органів і установ для підтримки та стимулювання кластерів, формування сприятливого інвестиційного та фінансово-кредитного клімату, розвиток економіки і ринків, зниження тиску контролюючих органів;

2) підтримку та стимулювання з боку місцевого самоврядування: розробка стратегій, планів, сценаріїв розвитку регіональної економіки із пріоритетністю кластерної складової, підтримка та стимулювання кластерних ініціатив;

3) виділення в окремий напрямок кластерного менеджменту та поєднання відповідних напрямків управління як з боку учасників ринку так і з боку кластерів.

Список використаних джерел

1. Statt David A. The concise Dictionary of Management. – L.–N–Y.: Routldge, – 1991. – 163 p.
2. The OXFORD Encyclopedic English Dictionary/ Ed. by Joyce M. Hawking and Robert Allen. - Oxford: Oxford University Press, 1991. – P. 279.
3. Портер Майкл. Конкуренция. – М.: Вильямс, – 2000. – 495 с.
4. Портер Майкл. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран: Пер. с англ. / Под ред. В.Д. Щетинана – М.: МО, 1993. – 896 с.
5. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: Навчальний посібник.- Київ, МП «Леся», 2008.-595с.
6. Соколенко С.І. Світовий і національний досвід формування інноваційних кластерів. Блог Станіслава Соколенка: Внедря кластерную модель в украинских регионах. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/11/svitovyj-i-nacionalnyj-dosvid-formuvannya-innovacijnix-klasteriv/>
7. Войнарсно М.П., Малий М.Б. Будівельний кластер – європейський шлях розвитку. – Хмельницький: Поділля, 2005. – 32 с.
8. Миролюбова Т.В. Закономерности и факторы формирования и развития региональных кластеров: монография/ Т.В. Миролюбова, Т.В. Карлина, Т.Ю. Ковалева; Перм. гос. нац. иссл. ун-т. – Пермь, 2013. – 283 с.
9. Ларионова Н.А. Кластерный подход в управлении конкурентоспособностью региона // Экон. вестник Ростов, гос. ун-та. – 2007. – № 1. – Ч. 2.
10. Кластеры в системе стратегии і тактики розвитку регіону: монографія / Л.В.Батченко, А.В. Гуренко, Г.С.Кононенко, Р.В.Манн, О.В. Фінагіна, С.І.Цихмістро, Е.О. Васильконова – Донецьк: «ВІК», 2013. – 287с.